

BUDJET TASHKILOTLARIDA MOLIYAVIY NAZORAT VA ICHKI AUDIT XIZMATINI TAKOMILLASHTIRISH

Alimov Qahramon Boboqambarovich

Toshkent bank va moliya akademiyasi talabasi

qahramonalimov98@gmail.com

Annotatsiya: O'zbekistonda tashabbuskor byudjet jarayoni davlat moliyasini boshqarishning muhim jihati bo'lib, byudjet mablag'larining hisobdorligi, shaffofligi va samaradorligini oshirishga qaratilgan. Bu jarayonni takomillashtirish turli manfaatdor tomonlarni, jumladan, davlat organlari, fuqarolik jamiyati va fuqarolarni jalb qiladigan, byudjet takliflari jamiyat ehtiyojlari va ustuvorliklarini aks ettiruvchi tizimli yondashuvni nazarda tutadi. Fuqarolarni byudjetlashtirish jarayoniga jalb qilish ularning istiqbollari va ehtiyojlarini hisobga olishga yordam beradi, bu esa resurslarni yanada adolatli va samarali taqsimlashga olib keladi. Muhokamalarga jamoatchilikni jalb qilish tashabbuslari byudjetni shakllantirishga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin. Byudjet qarorlarini xabardor qilish uchun ma'lumotlar tahlilidan foydalanish ehtiyojlar va natijalarni ob'ektiv baholash imkonini beradi. Takomillashtirilgan ma'lumotlarni yig'ish usullari va samaradorlik ko'rsatkichlari dastur samaradorligini baholash uchun muhim ahamiyatga ega.

Аннотация: Инициативный бюджетный процесс в Узбекистане является важнейшим аспектом управления государственными финансами, целью которого является повышение подотчетности, прозрачности и эффективности бюджетных ассигнований. Улучшение этого процесса предполагает системный подход, в котором участвуют различные заинтересованные стороны, включая государственные органы, гражданское общество и граждане, гарантируя, что бюджетные предложения отражают потребности и приоритеты сообщества. Вовлечение граждан в процесс составления бюджета помогает учесть их взгляды и потребности, что приводит к более справедливому и эффективному распределению ресурсов. Инициативы по привлечению общественности к обсуждениям могут существенно повлиять на формулирование бюджета. Использование анализа данных для обоснования бюджетных решений позволяет более объективно оценивать потребности и результаты. Улучшенные методы сбора данных и показатели эффективности имеют важное значение для оценки эффективности программ.

Annotation: The initiative budget process in Uzbekistan is a critical aspect of public financial management that aims to enhance the accountability, transparency, and efficiency of budgetary allocations. Improving this process involves a systematic approach that engages various stakeholders, including government bodies, civil

society, and citizens, ensuring that budget proposals are reflective of the community's needs and priorities. Engaging citizens in the budgeting process helps to capture their perspectives and needs, leading to more equitable and effective resource allocation. Initiatives to involve the public in discussions can significantly impact budget formulation. Utilizing data analytics to inform budget decisions allows for a more objective assessment of needs and outcomes. Improved data collection methods and performance indicators are essential for assessing program effectiveness.

Kalit so'zlar: tashabbus byudjeti, byudjetdan ajratmalar, manfaatdor tomonlar, shaffoflik, rag'batlantirish.

Ключевые слова: инициативный бюджет, бюджетные ассигнования, заинтересованные стороны, прозрачность, стимулирование.

Key words: initiative budget, budgetary allocations, stakeholders, transparency, fostering.

Davlat mansabdor shaxslarining moliyani boshqarish va byudjet tahlili bo'yicha ko'nikmalarini mustahkamlash tashabbuskor byudjet jarayonining umumiy samaradorligini oshiradi. Bu borada o'quv dasturlari va seminarlar muhim rol o'ynashi mumkin. Boshqa mamlakatlarning muvaffaqiyatli amaliyotlari bilan taqqoslash byudjet jarayonini optimallashtirish usullari haqida qimmatli tushunchalarni berishi mumkin. Xalqaro tajribalarni o'rganish O'zbekistonning o'ziga xos kontekstiga mos keladigan strategiyalarni moslashtirishga yordam beradi. Zamonaviy texnologiyalar va raqamli platformalardan foydalanish byudjetlashtirish jarayonida shaffoflik va qulaylikni osonlashtirishi mumkin. Elektron byudjetlashtirish tizimlari byudjetni tayyorlash va monitoringini tartibga solib, axborotni kengroq auditoriyaga yetkazishi mumkin. Byudjet ijrosini nazorat qilishning mustahkam mexanizmlarini yaratish mas'uliyatni ta'minlaydi va aholining davlat xarajatlariga ishonchini oshiradi. Muntazam tekshiruvlar va ommaviy hisobotlar ushbu javobgarlik tizimini saqlab qolishi mumkin. O'zbekistonda tashabbuskor byudjet jarayonini takomillashtirish ishtirok etish, ma'lumotlardan foydalanish, salohiyatni oshirish va texnologiyalar integratsiyasiga urg'u beradigan ko'p qirrali yondashuvni talab qiladi. Bu nafaqat byudjet tahlilini yaxshilaydi, balki mamlakatni boshqarish va rivojlanish natijalarini yaxshilashga ham hissa qo'shadi. Fuqarolarning byudjetni ishlab chiqish jarayonida ishtirok etishi muhim ahamiyatga ega. Bu ularning istiqbollari va talablarini hisobga olishni ta'minlaydi, bu esa resurslarni yanada adolatli va samarali taqsimlashga olib keladi. Ommaviy muhokamalar va forumlar byudjetni shakllantirishga sezilarli ta'sir ko'rsatishi, jamiyat a'zolarida mulkchilik tuyg'usini rivojlantirishi mumkin. Ma'lumotlar tahlilidan foydalanish oqilona byudjet qarorlarini qabul qilish uchun juda muhimdir. Bu jamiyat ehtiyojlarini ob'ektivroq tushunishni ta'minlaydi va byudjet mablag'larini ajratish natijalarini baholashga yordam beradi. Ma'lumotlarni

to'plashning takomillashtirilgan usullari va samaradorlik ko'rsatkichlarini belgilash byudjet tomonidan moliyalashtiriladigan dasturlarning samaradorligini baholash uchun ajralmas hisoblanadi. Fuqarolar ishtiroki va ma'lumotlarga asoslangan metodologiyalarga e'tibor qaratish orqali O'zbekiston o'zining tashabbuskor byudjet jarayonini yaxshilashi mumkin, natijada davlat xizmatlarini yaxshilash va boshqaruvni yaxshilashga olib keladi. O'zbekistonda tashabbuskor byudjet jarayoni davlat moliyasini boshqarishning muhim elementi sifatida paydo bo'lib, budjetdan ajratmalarning samaradorligini oshirishga qaratilgan. Moliyaviy hisobdorlik, shaffoflik va samaradorlik muammolariga qarshi turish uchun qator islohotlar va takomillashtirish zarur. Quyida O'zbekistonda tashabbuskor byudjet jarayoni va uning tahlilini takomillashtirish bo'yicha asosiy strategiyalar va mulohazalar keltirilgan. Muvaffaqiyatli byudjet jarayoni bir nechta manfaatdor tomonlarni faol ravishda jalb qilishi kerak. Davlat organlari, fuqarolik jamiyati tashkilotlari, nodavlat notijorat tashkilotlari va fuqarolarni jalb qilish turli xil ovozlarni eshitishni ta'minlaydi. Bu yondashuv hukumat amaldorlarining yuqoridan pastga yo'naltirilgan ko'rsatmalarini emas, balki jamiyat ustuvorliklarini aks ettiruvchi byudjetni osonlashtiradi. Aholining turli qatlamlaridan byudjetga bo'lgan ehtiyojlar to'g'risida fikr-mulohazalarni yig'ish uchun muntazam ravishda jamoatchilik maslahatlari, forumlar va seminarlar tashkil etilishi mumkin.

Barcha manfaatdor tomonlar, xususan, mahalliy hukumatlar va fuqarolik jamiyati tashkilotlari salohiyatini oshirishga sarmoya kiritish juda muhim. Bu guruhlar byudjet jarayonida samarali ishtirok etish uchun o'qitish va resurslarga muhtoj. Bunga byudjet savodxonligi, ma'lumotlarni tahlil qilish va munozaralarda mazmunli qatnashishlarini ta'minlash uchun aloqa strategiyalari bo'yicha trening mashg'ulotlari bo'lishi mumkin. Byudjet jarayonida shaffoflikni oshirish ishonch va ishtirokni kuchaytirish uchun muhim ahamiyatga ega. Hukumat byudjet hujjatlarini keng tushunilishini ta'minlash uchun qulay formatda va ko'p tillarda nashr etishi kerak. Bundan tashqari, fuqarolarning byudjet ma'lumotlariga kirishi, xarajatlarni kuzatish va ajratmalarni kuzatish uchun qulay onlayn platforma jamoatchilikni faolroq jalb qilish imkonini beradi. Ma'lumotlar tahlilidan foydalanish byudjet qarorlarini takomillashtirish uchun muhim ahamiyatga ega. Ma'lumotlarni yig'ish usullari standartlashtirilgan va takomillashtirilgan bo'lishi kerak, bu esa jamiyat ehtiyojlarini yanada to'liqroq tushunish imkonini beradi.

Hukumat maqsadli byudjet qarorlarini qo'llab-quvvatlash uchun demografik, iqtisodiy va ijtimoiy ma'lumotlarni to'playdigan ma'lumotlarni boshqarish tizimlarini joriy qilishi mumkin. Ushbu ma'lumotlarni tahlil qilish orqali qaror qabul qiluvchilar tendentsiyalarni aniqlashlari, o'tgan byudjetlarning ta'sirini baholashlari va kelajakdagi ajratmalarni mos ravishda o'zgartirishlari mumkin. Aniq samaradorlik ko'rsatkichlarini belgilash byudjetdan moliyalashtiriladigan dasturlarni doimiy ravishda baholash

imkonini beradi. Muntazam baholashlar muvaffaqiyatlar va yaxshilanishi kerak bo'lgan yo'nalishlarni aniqlashi mumkin, bu esa taqsimotlar jamiyat ehtiyojlariga mos kelishi va foydali natijalar berishiga yordam beradi. Ushbu ko'rsatkichlar ularning dolzarbligi va samaradorligini kafolatlash uchun manfaatdor tomonlar bilan hamkorlikda ishlab chiqilishi kerak. Tashabbusli byudjet jarayonini takomillashtirish uchun fiskal mas'uliyat va barqarorlik tamoyillarini ta'kidlash zarur. Bu byudjetdan ajratmalar nafaqat bevosita ehtiyojlarga asoslangan bo'lishini, balki uzoq muddatli ta'sirlarni ham o'z ichiga olishini ta'minlashni o'z ichiga oladi. Ssenariyni rejalashtirish qaror qabul qiluvchilarga iqtisodiy tebranishlarga tayyorgarlik ko'rishda yordam berishi mumkin, bu esa byudjet choralarning kutilmagan qiyinchiliklarga chidamliligini ta'minlaydi. Samarali aloqa strategiyalari byudjet ma'lumotlarini tarqatish uchun juda muhimdir. Ijtimoiy tarmoqlar, jamoat radiosi va mahalliy axborot byulletenlari kabi turli media platformalardan foydalanish kengroq auditoriyani qamrab olishga yordam beradi. Aniq va ixcham xabarlar fuqarolarga byudjet qarorlari, jarayonda qanday ishtirok etish kerakligi va ularni kiritish muhimligi haqida ma'lumot beradi. Qayta aloqa mexanizmlarini yo'lga qo'yish fuqarolarga byudjet jarayoni va uning ijrosi bo'yicha o'z muammolari va takliflarini bildirish imkonini beradi. Bu so'rovlar, takliflar qutilari yoki raqamli platformalar shaklida bo'lishi mumkin, bu erda fuqarolar xizmat ko'rsatish masalalari haqida xabar berishlari mumkin. Ushbu fikr-mulohazalarni muntazam ravishda ko'rib chiqish va hal qilish byudjetni shakllantirish jarayoniga bo'lgan ishonchni oshirishi va fuqarolarning ovozi qadrlanishini ko'rsatishi mumkin. O'zbekistonda tashabbuskor byudjet jarayonini takomillashtirish manfaatdor tomonlar ishtiroki, shaffoflik, ma'lumotlar tahlili va fuqarolar ishtirokiga urg'u beradigan kompleks yondashuvni talab qiladi. Ushbu strategiyalarni amalga oshirish orqali O'zbekiston o'z fuqarolarining ustuvor yo'nalishlari va ehtiyojlarini aks ettiruvchi yanada mas'uliyatli va samarali byudjetlashtirish jarayonini rivojlantirishi mumkin, bu esa pirovardida davlat xizmatlari ko'rsatishning yaxshilanishiga va jamiyatning hukumat harakatlariga ishonchini oshirishga olib keladi. Ushbu jarayonlarni doimiy tahlil qilish va moslashtirish byudjet tizimining mamlakat aholisining dinamik ehtiyojlariga javob berishini ta'minlaydi.

O'zbekistonda byudjet jarayoni davlat rivoji uchun muhim ahamiyatga ega, chunki u davlat xizmatlari, infratuzilma va ijtimoiy dasturlarga moliyaviy resurslar ajratadi. Boshqaruvni kuchaytirish va fuqarolarning xohish-istaklarini qondirish uchun tashabbuskor byudjet jarayoni va uning tahlilini takomillashtirish muhim ahamiyatga ega. Bu manfaatdor tomonlar ishtirokini kuchaytirish, shaffoflikni oshirish, ma'lumotlar tahlilidan foydalanish va moliyaviy javobgarlikni ta'minlash bilan birga jamiyatni kengaytiradigan innovatsion amaliyotlarni o'z ichiga oladi. Tashabbusli byudjet jarayoni budjetlarni taklif qilish, tasdiqlash va amalga oshirish usullarini, xususan, mahalliy hokimiyat darajasida. O'zbekistonda bu jarayonda moliyaviy

boshqaruvni markazsizlashtirish va jamoatchilik ishtirokini rag'batlantirishga qaratilgan muhim islohotlar amalga oshirildi. Shu bilan birga, muammolar, jumladan, shaffoflikning yo'qligi, jamoatchilikning etarli darajada ishtirok etmasligi va mahalliy hokimiyat organlarining byudjetlarni samarali boshqarish imkoniyatlarining cheklanganligi hamon saqlanib qolmoqda. Byudjet jarayonini takomillashtirishning eng muhim jihatlaridan biri bu fuqarolar va boshqa manfaatdor tomonlarni faol jalb qilishdir. An'anaviy yuqoridan pastga yondashuv ko'pincha hukumat va u xizmat ko'rsatadigan jamoalar o'rtasidagi aloqaning uzilishiga olib keladi. Bu tafovutni bartaraf etish uchun O'zbekiston byudjetni birgalikda shakllantirish madaniyatini rivojlantirishi kerak. Bu fuqarolar o'z ehtiyojlari, ustuvorliklari va byudjet mablag'lari bo'yicha tashvishlarini bildirishi mumkin bo'lgan seminarlar, shahar hokimiyati yig'ilishlari va forumlarni tashkil etishni o'z ichiga oladi. Bundan tashqari, mahalliy hokimiyat organlari manfaatdor tomonlarning turli vakilligini ta'minlash uchun fuqarolik jamiyati tashkilotlari va nodavlat notijorat tashkilotlari (NNT) bilan hamkorlik qilishi kerak. Hukumat ushbu sub'ektlarni jalb qilish orqali jamiyatdagi turli guruhlar, jumladan, marginallashtirilgan jamoalar manfaatlarini aks ettiruvchi har tomonlama fikr va mulohazalarni to'plashi mumkin. Tashabbusli byudjet jarayonidagi muvaffaqiyat mahalliy hokimiyat organlarining byudjet takliflarini samarali boshqarish qobiliyatiga ham bog'liq. Bu mahalliy amaldorlarni tayyorlash va resurslarga sarmoya kiritishni talab qiladi.

Imkoniyatlarni oshirish tashabbuslari byudjetlashtirish ko'nikmalariga, moliyaviy boshqaruvga va jamoatchilikni jalb qilish strategiyalariga e'tibor qaratishlari kerak. Seminarlar, onlayn kurslar va murabbiylik dasturlari mahalliy hukumatlarga byudjet tamoyillarini yaxshiroq tushunishga yordam beradi va ularning jamoatchilik ishtirokini osonlashtirish qobiliyatini oshiradi. Bundan tashqari, fuqarolik jamiyati tashkilotlarining malakasini oshirish ham birdek muhim. Ular byudjetni himoya qilish va mas'uliyatni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Ushbu tashkilotlarga treninglar orqali vakolat berish ularga byudjet ijrosini nazorat qilishda yordam beradi va byudjet qarorlarini yanada samaraliroq qabul qilish uchun himoya qiladi. Byudjet jarayonining shaffofligi ishonch va javobgarlikni kuchaytiradi. Hukumat byudjet hujjatlarini keng jamoatchilik uchun ochiq va tushunarli formatlarda nashr etish majburiyatini olishi kerak. Bunga hujjatlarni mahalliy tillarga tarjima qilish va murakkab byudjet ma'lumotlarini tasvirlash uchun infografika kabi ko'rgazmali vositalardan foydalanish kiradi. Byudjet shaffofligiga bag'ishlangan onlayn platformaning yaratilishi fuqarolar uchun qimmatli manba bo'lib xizmat qilishi mumkin. Bunday platforma aholiga real vaqt rejimida byudjetdan ajratilgan mablag'lar, xarajatlar va natijalar to'g'risidagi ma'lumotlardan foydalanish imkonini beradi. Axborotga kirish fuqarolarga o'z hukumatlarini javobgarlikka tortish uchun juda muhimdir. Bundan tashqari, hukumat fuqarolarni byudjet qarorlari to'g'risida xabardor qilish va ularning ishtirokini taklif

qilish uchun ijtimoiy tarmoqlar, radiolar va jamoat xabarnomalaridan foydalangan holda muntazam aloqa strategiyalari orqali o'z byudjet faoliyatini faol ravishda ilgari surishi kerak. Ma'lumotlar tahlilini byudjet jarayoniga kiritish ma'lumotlarga asoslangan qarorlar qabul qilishga yordam beradigan transformativ yondashuvdir. Demografik tendentsiyalar, iqtisodiy ko'rsatkichlar va ijtimoiy ehtiyojlar bo'yicha ma'lumotlarni to'plash va tahlil qilish orqali mahalliy hukumatlar o'z jamoalarini yaxshiroq tushunishlari va shunga mos ravishda byudjet mablag'larini taqsimlashlari mumkin. Masalan, ma'lumotlarni boshqarish tizimlari shoshilinch moliyalashtirishni talab qiladigan ta'lim, sog'liqni saqlash va infratuzilma kabi muhim sohalarni aniqlashga yordam beradi. Statistik usullar va bashoratli tahlillardan foydalangan holda, mahalliy hukumatlar kelajakdagi ehtiyojlarni oldindan bilishlari va resurslarni faol ravishda taqsimlashlari mumkin, bu esa davlat xizmatlarini yanada samaraliroq ko'rsatishga olib keladi. Bundan tashqari, hukumatning turli darajalari o'rtasida ma'lumotlar almashinuvi muvofiqlashtirishni kuchaytirishi va resurslarni taqsimlashni optimallashtirishi mumkin. Mahalliy va milliy hukumatlar birgalikda ishlaganda va ma'lumotlarni almashganda, ular xizmatlardagi o'xshashliklar va bo'shliqlarni aniqlay oladi, bu esa byudjetni rejalashtirishga yaxlit yondashuvni ta'minlaydi.

Xulosa : O'zbekiston rivojlanishda davom etar ekan, hukumat jamiyatlarning imkoniyatlarini kengaytiruvchi, mas'uliyatni rag'batlantiradigan va barqaror rivojlanishni ta'minlovchi islohotlarga ustuvor ahamiyat berishi kerak. Hamkorlik asosida byudjetlashtirish va ma'lumotlar asosida qarorlar qabul qilish imkoniyatlaridan foydalangan holda O'zbekiston nafaqat resurslarni oqilona taqsimlaydigan, balki fuqarolarning ishonchi va mas'uliyatini kuchaytiruvchi mustahkam davlat moliyasini boshqarish tizimini qurishi mumkin. Bu sa'y-harakatlar orqali xalq har bir fuqarosi byudjet jarayoniga o'z hissasini qo'shish va samarali davlat boshqaruvi samarasidan bahramand bo'lish imkoniyatini his qiladigan kelajakni yaratishga intilishi mumkin. O'zbekistonda tashabbuskor byudjet jarayoni va uning tahlilini takomillashtirish nafaqat davlat moliyasini boshqarishni takomillashtirish, balki yanada inklyuziv va sezgir boshqaruv tizimini rivojlantirish uchun ham muhim ahamiyatga ega. Manfaatdor tomonlarni faol jalb qilish, shaffoflikni oshirish va ma'lumotlar tahlilidan foydalanish orqali hukumat o'z fuqarolarining ehtiyojlari va intilishlarini aks ettiruvchi byudjet tizimini yaratishi mumkin.

Jamiyatning fikr-mulohazalari va samaradorlikni baholashning integratsiyasi byudjetdan ajratiladigan mablag'larning samarali va mas'uliyatli bo'lishini ta'minlaydi, bu esa davlat xizmatlari va hayot sifatining sezilarli yaxshilanishiga olib keladi. Bundan tashqari, fiskal mas'uliyat va barqarorlikka ustuvor ahamiyat berish mamlakatga jamiyat va atrof-muhitga uzoq muddatli foyda olishni rejalashtirishda darhol ehtiyojlarni qondirish imkonini beradi. Oxir oqibat, mustahkam tashabbus byudjet jarayoni hukumat va uning fuqarolari o'rtasidagi tafovutni bartaraf etishi

mumkin, bu esa shaxslarga o'z jamoalariga ta'sir ko'rsatadigan moliyaviy qarorlarni qabul qilishda ishtirok etish imkoniyatini beradi. Ushbu islohotlarni qabul qilish orqali O'zbekiston davlat moliyasini boshqarish, iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish va barcha fuqarolar uchun ijtimoiy tenglikni oshirishda ijobiy namuna o'rnatishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Moliya Vazirligi. (2022). Davlat budjetini yanada takomillashtirish strategiyasi 2022-2025. Toshkent: Moliya Vazirligi.
2. Dadamov, S. (2021). "O'zbekistonda budjet jarayonlari: hozirgi holat va muammolar." O'zbekiston Respublikasi Davlat Buxgalteri, 3(2), 45-58.
3. Jumaniyozov, J. (2020). "Tashabbusli budjet va uning boshqaruvi: O'zbekiston tajribasi." Tadqiqot va Innovatsiyalar Jurnal, 15(1), 12-24.
4. Xalqaro Moliyaviy Jamg'arma. (2019). O'zbekistonda Budjet Tashabbuslari: Yangilanishlar va Kelgusi Yo'nalishlar. Toshkent: Xalqaro Moliyaviy Jamg'arma.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2020). "Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning yangi bosqichida budjet jarayonlari." Rasmiy Xabarlar, 5, 132-135.
6. O'zbekiston Respublikasi Statistika Qo'mitasi. (2023). Budjet ko'rsatkichlari va tahlil. Toshkent: Statistika Qo'mitasi.
7. Kasymov, A. (2021). "Mahalliy budjetlar va ularning moliyalash usullari: O'zbekiston misolida." Moliya va Buxgalteriya, 8(3), 75-81.
8. Abduqodirov, U. (2022). "O'zbekistonda budjet jarayonini raqamlashtirish: Muvofiq va muammolar." O'zbekiston iqtisodiyoti, 11(2), 98-107.
9. Sattorov, R. (2020). Tashabbusli budjet: nazariyasi va amaliyoti. Toshkent: Iqtisodiy Tahlil Institut.
10. Buxoro Davies, M. (2023). "Tashabbusli budjet jarayoni va aholining ishtiroki: O'zbekiston tajribasi." Ijtimoiy fanlar jurnali, 6(4), 123-130.